

5. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу / Н. Глухова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 10. – С. 16 – 19.
6. Державний стандарт середньої освіти України «Валеологія» // Освіта України. – 1997. - № 26. – С. 6 – 9.
7. Зайцев Г. К. Школьная валеология / Г. К. Зайцев – СПб : Светоч, 1998. – 311 с.
8. Концепція валеологічної освіти педагогічних працівників // Інформаційний Вісник, Вища освіта. – 2001. – № 6 – С. 34 – 38.
9. Лапін В. Н. Безпека життєдіяльності людини: навч. посібник. [5-те вид] / В. Н. Лапін. – Дністер.– Львів : ЛБІ НБУ; К. : Знання, 2002. – 83 с.
10. Медико-біологічні основи валеології: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Під ред. П.Д. Плахтія. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2000. – 408 с.
11. Петленко В. П. Общая валеология: конспекты лекцій / В. П. Петленко. – СПб. : Балтийская Педагогическая Академия, 2000. – 163 с.
12. Соціальна екологія: навч. посіб. / За ред. Л.П.Царика. –Тернопіль, 2002. – С. 166 – 172.

РЕЗЮМЕ

О. И. Гевко. Использование форм и методов валеоэкологического воспитания в урочное и внеурочное время в общеобразовательной школе.

В статье проанализированы современные психолого-педагогические подходы к проблеме валеоэкологического воспитания, выделены основные содержательные аспекты педагогической деятельности по охране здоровья учеников, обоснованы валеологические принципы.

Ключевые слова: валеологическое воспитание, охрана здоровья учащихся, валеологические принципы.

SUMMARY

O. Hevko. Using of forms and methods of valeological upbringing during and after the classes in the secondary school.

The article deals with modern aspect of psychological and pedagogical aspect to the problem of valeological upbringing. We define main aspects of pedagogical activity of pupils' health protection. We analyze main valeological principals, features of people's life and efficient ways of their learning.

Key words: the valeological upbringing, the valeological principals of organization of educational process, the of pupils' health protection.

УДК 159.95

Я. О. Гошовський

Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка

ЗАКЛАДОВА ДЕПРИВАЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК ОНТО- І СОЦІОГЕНЕЗУ ДИТИНИ

У статті аналізується негативний вплив закладової депривації на формування дитини. Стверджується необхідність ресоціалізації депривованих дітей медіально-рефлексійними розвивальними засобами, завдяки чому вони зможуть гармонізувати самосвідомість, адаптуватися до життєдіяльності у соціумі.

***Ключові слова:** депривація, сімейна депривація, закладова депривація, школа-інтернат, ресоціалізація депривованої особистості.*

Постановка проблеми. Теоретико-емпіричні результати численних наукових розвідок у царині депривації, зокрема її закладових, інституціалізованих форм, засвідчують, що розвиток дітей в навчально-виховних установах закритого типу відбувається ускладнено і нетипово, оскільки сам принцип «інтернатної установи» як режимного й обмежувального суб'єктивний потенціал дитини виховного середовища є кардинально неправильним «антидеприваційним» шляхом [1; 5; 6]. Соціальна комфортність і особистісне психічне здоров'я депривованої дитини піддаються численним загрозам і наповнюються деструктивною семантикою, насамперед через обмежувальний характер закладового життєіснування, яке передбачає чітку й сувору регламентованість її базових психічних потреб [3; 5].

Безперечно, депривація, госпіталізація дитини становлять реальну небезпеку для її здорового й повноцінного психічного розвитку. Якщо дитина зростає і виховується не в родинному колі нуклеарної сім'ї, в якій повносправно функціонують гармонійні статусно-рольові взаємини на рівні батьків і сиблінгів, а сепарується деприваційними чинниками, то це є вкрай небажаним і протиприродним соціально-психологічним явищем.

Методом контрастуючого порівняння (закриті дитячі заклади і класи масової школи) можна встановити разючі диспропорції та суттєві відмінності у соціально-психологічному розвитку дітей з нуклеарних сімей та вихованців, що переживають режим різновидової закладової депривації.

У сучасних трансформаційних умовах за низького рівня матеріальної забезпеченості й моральної культури суспільства дитячі будинки, притулки й інтернати, в які постійно надходять нові й нові діти, постають найочевиднішою та найпростішою формою піклування держави про знедолених. З проблем закладової депривації акценти мимоволі зміщуються у напрямку фінансово-матеріального забезпечення та побутового облаштування дітей, позбавлених сімейної опіки. Тому рутинна система інтернатного виховання, базована на культивуванні різноманітних форм депривації серед вихованців, повинна бути змінена інноваційними підходами і формами, які вже пройшли вдалу апробацію в інших країнах. Депривовані діти часто перебувають у занедбаному стані, насамперед, через

байдуже ставлення з боку середовища та нехтування їхніми потребами, а іноді й «завдяки» жорсткому ставленню з елементами насильства з боку домінуючих дорослих. В умовах закритої навчально-виховної установи перелічені проблеми можуть частково згладжуватися чи навіть нейтралізуватися, однак найчастіше вони просто модифікуються, набуваючи «закладової специфіки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже в усіх випадках приводяться численні аргументи щодо несприятливості концептуальних форм «закладового виховання», зокрема тому, що визначальною ознакою дитячої навчально-виховної установи закритого типу є феномен депривації [5; 6]. Первинна депривованість дітей унаслідок відсутності сімейної опіки (сирітство, «підкинутість», девіантна сім'я тощо) примножується виховним режимом дитячого закритого закладу, який побудований за принципом обмежень і покарань, та набуває усталених ознак вторинної депривації. Закріпившись на рівні раннього депривування, значне порушення психоструктури дитини упродовж онто- і соціогенезу лише посилюється закладовими формами обмежень і може перерости в усталені поведінкові тактики і стратегії.

У дослідженні Л. Галігузової, С. Мещерякової, Л. Царегородцевої, яке проведено ще п'ятнадцять років тому, йдеться про спроби реформування системи соціально-психологічного виховання дітей у закладах закритого типу [1]. Однак як стверджують науковці, «з погляду психології вони ще не торкнулися найсуттєвішого в організації життя дітей в інтернатах – створення адекватних психологічних умов, що забезпечують повноцінний розвиток дітей. Існуюча система суспільного виховання сиріт і дітей без батьківської опіки не лише побудована без урахування цих умов, але й сприяє дії факторів, що гальмують психічний розвиток» [1, 18]. На жаль, з того часу в умовах суспільно-економічних трансформацій і «соціетальних мутацій» не відбулося суттєвих змін щодо покращення системи ресоціалізаційної та психореабілітаційної роботи з депривованими вихованцями навчально-виховних закладів закритого типу.

Госпіталізм як негативне явище у психічному розвитку дитини, що виховується без опіки і сприятливої участі батьків, може трансформуватися в інституціоналізм. У такому випадку до суттєвої психічної та фізичної

відсталості як наслідку важких форм госпіталізму додається ще й тягар режимного перебування в дитячому навчальному закладі закритого типу.

Загалом, у багатьох дослідженнях ідеться [1; 5; 6] про те, що відносна ізоляція як ключова детермінанта закладової депривації спричиняє конфліктність самоусвідомлення дітей, впливає на адекватність-неадекватність їхніх поведінкових реакцій, пронизуючи їх емоційною невірноваженістю, жорстокістю, байдужістю й агресивністю.

Мета статті – встановити вплив депривації та розгляд особистості вихованця закритого освітнього закладу в розвивальному соціальному середовищі як активного суб'єкта ресоціалізації.

Організація та методи дослідження. У ході дослідження використовувався метод теоретичного вивчення та аналізу науково-методичної літератури.

Результати досліджень та їх обговорення. Деприваційна система екзистенції знедоленої дитини в навчальному закладі закритого типу, нестача реального сімейного духовного й матеріального комфорту («синдром казарми») впливають на гармонійність багатьох її життєво важливих циклів, що може проявлятися у негативно-нівелюючому ракурсі на рівні незадоволення вихованців інтернатної установи своїм побутом та у невмінні керувати собою, власними почуттями, поведінкою, невпевненістю й тривожністю в процесі самоаналізу, зневірі в своїх силах і навіть незадоволенні власною зовнішністю, іменем та прізвищем. Такі симптоми закладового депривування суттєво впливають на процеси ресоціалізації, вносячи перепади і дефекти упродовж задіяння психореабілітаційних технологій у роботі з дітьми, позбавленими батьківської опіки.

Ми вважаємо, що просторове співіснування на обмеженій території закладу закритого типу, у певних і незмінних просторових межах (приміщення інтернатної чи пенітенціарної установи) прищеплює депривованим дітям, яким судилося соціалізуватися в одноманітних умовах, певні ідентифікаційні стандарти і хронотопи (наш клас, наша спальна кімната, наша їдальня тощо). Однак відсутність в ієрархії конкретних персоналізованих місць власного житла – персонального простору (мої квартира-будинок-подвір'я-вулиця-місто) можуть вносити розлад і в ширший ідентифікаційний рівень (мала батьківщина-Батьківщина), що пояснюється, насамперед, домінуванням принципу

реального обмеження можливостей для приватності та персонального контролю з боку суб'єкта за власним просторово-часовим життєіснуванням. Водночас, це може спричинити появу комуналістських субкультурних зв'язків та утворення нових територіальних внутрішньозакладових спільнот (за місцем колишнього проживання («земляки»), національно-мовленневою ознакою, віковими, статевими, статусно-досвідними та іншими параметрами) [2; 3; 4; 5; 6].

На нашу думку, неоптимальна організація житлового середовища через дефіцит власного індивідуального простору (за скрутних і перенасичених груповими формами життєіснування умов) культивують соціально-психічні дисфункції внаслідок територіального перенаселення вихованців закритих закладів, блокуючи довільність і невимушеність їхньої поведінки притлумлюючи й не формуючи розуміння і переживання ними феномену приватності. Похідним утворенням таких дискомфортних умов може проявитися тенденція до ігнорування депривованими дітьми базових конвенційних діад-понять (моє-чуже, приватне-загальне), що відповідним чином накладе відбиток на моральність поведінкових вчинків (крадіжки, обман, брехня тощо). Замкнутість урбаністичного циклу будівлею й територією школи, майже тотальний режим заборон, що часто культивується в закритих навчально-виховних закладах, одноманітність розпорядку дня, значна уніфікація одягу породжують у дітей відчуття проживання в умовах перманентної депривації [2; 3].

Пригніченість і невизначеність індивідуально-екзистенційних параметрів через закриту природу режимного закладового існування можуть переключати увагу вихованців на ті чинники, що найвище цінуються в субкультурній ситуації взаємин та дозволяють зайняти вагоме місце в статусній ієрархії. З приводу цього можуть набуватися асоціальні поведінкові моделі (злодійство, побої, брехливість тощо) як тривожні спроби застерегтися від імовірної поразки у сферах внутрішньозакладової системи міжособистісної конкуренції. Отож проблемність поведінки депривованих вихованців закритого закладу крім інших факторів можна пояснити ще й бажанням уникнути статусно-індивідуального краху через прояв просоціальних «незакладових» вчинкових моделей. Небезпека бути ігнорованим у внутрішньозакладовій підлітковій стратифікації, боязнь втратити «позитивні для всіх» особистісні риси спонукають депривовану

дитину відчувати тривогу та внутрішній дискомфорт. В умовах замкнутого простору інтернатної установи повсякчасні турботи і переживання стосовно ймовірної втрати мікросоціального (закладового) статусу набувають для знедолених дітей вкрай важливого «виживального» значення [2; 4].

Закладова депривація стимулює тривожно-депресивні модальності особистісного потенціалу вихованців, знижує його адаптивні можливості, дискомфорту позначається на якості спілкування з навколишніми людьми й ускладнює процеси психореабілітації та рекреації. Тривожність, породжуючи очікування депривованими дітьми неприємностей з боку персоналу закладу, старших вихованців і однолітків, має високу ймовірність перерости в численні психоемоційні комплекси, що деградує позначаються в особистісній поведінці. Часта і тривала соціально-статусна тривожність може отримати глибоке закріплення в модальностях структури самосвідомості депривованої дитини, ускладнивши весь подальший особистісний розвиток.

Сімейно- і статево-рольові орієнтації підлітків навіть за умови спільного перебування дітей-родичів в одній установі теж не вирішують проблеми сімейних позбавлень, оскільки спілкування таких дітей детерміноване режимом деприваційних умов інтернату і зводиться до нечастих, порівняно із сім'єю, контактів внаслідок перебування в різних класах, окремого харчування.

Необхідно зазначити, що в більшості вихованців інтернатних установ психічний розвиток за багатьма параметрами відбувається із запізненням щодо вікової норми, тобто між поняттями «депривація» та «ретардація» існують, на жаль, тісні зв'язки, які негативно впливають на онтогенез знедолених і позбавлених сімейної опіки дітей. Вихованці освітніх закладів закритого типу за основними показниками й конструктами психічного розвитку, як правило, відстають від ровесників зростаючих у родині, оскільки психосоціальний темп розвитку цих дітей уповільнений через обмежуючий режим різновидової депривації.

Специфічні умови життя в дитячому будинку часто зумовлюють відставання в психічному розвитку дітей за низкою істотних параметрів на рівні когнітивно-інтелектуальної, сенсорно-перцептивної та поведінково-регулятивної сфер. На наш погляд, пригнічення діапазону розвитку окремих психічних функцій у вихованця дитячої установи закритого типу як наслідок

відсутності материнських тепла, опіки й любові породжує особистісну дисгармонію, що є джерелом постійного внутрішнього нервово-психічного напруження та підвищеної дратівливості, занепокоєння, агресивності і лякливо-тривожних проявів у спілкуванні з довірцями.

Висновки. Депривація має різновекторний детермінаційний характер у всіх сферах особистісної життєдіяльності підлітків з інтернатних закладів. Низьку ефективність авторитарної парадигми ресоціалізації депривованих дітей в установах інтернатного типу зумовлено статусно-рольовою нестабільністю, нестачею індивідуальної та соціальної перспективи вільного й гармонійного становлення, невпевненістю у власних біодромальних цінностях, що негативно впливає на їхнє життєве самоствердження. Брак сімейної взаємодії, недостатність сенсорної стимуляції, обмеженість і одноманітність життєвих умов дитини в установі мають велике значення, однак не є фатальними, тому за активного й цілеспрямованого фахового психореабілітаційного та психокорекційного впливу можливі «компенсаторні успіхи» або й значні та позитивні ресоціалізаційні зрушення.

Розроблений нами медіально-рефлексійний підхід до ресоціалізації депривованих підлітків зі шкіл-інтернатів, базуючись на генетично-психологічних засадах розвитку й ампліфікації (самопідсилення) дозволяє істотно нейтралізувати негативний вплив деприваційних факторів дитячої установи закритого типу, оптимізувати перебіг психосоціального розвитку дитини. Основні наголоси теоретико-емпіричного пошуку потрібно зробити на задіянні розвивальних медіально-рефлексійних технологій у процес ресоціалізації депривованих дітей, а за визначальні понятійно-функціональні напрями доцільно обрати реабілітацію, реадаптацію, рекреацію, абсорбцію, самоакцептацію та інші «виживальні» самоактуалізаційні механізми, тактики і стратегії.

Перспективи подальших досліджень. Цілеспрямований комплексний вплив в умовах освітніх установ закритого типу повинен бути спрямований насамперед на збагачення емоційних і особистісних контактів дітей з дорослими й однолітками, на задоволення потреби обділених сімейною опікою дітей у різноманітному чуттєвому пізнанні й дослідженні предметного світу навколо себе, на реалізацію потреби дитини в доброзичливій увазі з боку дорослих, а згодом – у співробітництві з ними, тобто повинен відбутися ресоціалізаційний компенсаторний вплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галигузова Л. Н. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и в детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17 – 25.
2. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія / Я. Гошовський. – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
3. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості в освітніх закладах закритого типу / Я. Гошовський // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України./ За ред. Максименка С.Д. – К. : 2003, Т.У, ч. 5. – С. 105 – 109.
4. Гошовський Я. Сімейна депривація як негативний чинник формування статевої орієнтації та збереження репродуктивного здоров'я особистості / Я. Гошовський // Психологічні проблеми збереження репродуктивного здоров'я : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (1 – 2 грудня 2005 р., м. Київ) / упоряд. М.-Л. А. Чєпа, Н. В. Слободяник. – К. : Міленіум, 2005. – С. 141 – 151.
5. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте; пер. Г.А. Овсянникова. – Изд. 1-е русск. – Прага : ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство, 1984. – 334 с.
6. Лишенные родительского попечительства: хрестоматия, учебное пособие для студентов педагогических институтов / ред.-сост. : В.С. Мухина. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.

РЕЗЮМЕ

Я. А. Гошовский. Учрежденческая депривация как негативный фактор онто- и социогенезиса ребенка.

В статье анализируется негативное влияние учрежденческой депривации на формирование ребенка. Утверждается необходимость ресоциализации депривированных детей медиально-рефлексионными развивающими средствами, благодаря чему они смогут гармонизировать самосознание, адаптироваться к жизнедеятельности в социуме.

Ключевые слова: депривация, учрежденческая депривация, семейная депривация, школа-интернат, ресоциализация депривированной личности.

SUMMARY

Y. Hoshowsky. Establishment of deprivation as a negative factor of ontogenesis and sociogenesis child.

The article is devoted the analysis of the negative influencing of establishment of deprivation on forming of child. The necessity of resocialisation of deprived children of медиально-рефлексионными becomes firmly established by developing facilities, due to what they will be able to harmonize that consciousness, to adapt oneself to the vital functions in society.

Keywords: deprivation, establishment deprivation, domestic deprivation, school-boarding-school, resocialisation of deprived personality.